

K diskusi

K polistopadové správě školství

Bohumír Blížkovský

Soudobé školství je strategickým rezortem, představuje mimořádně složitý a citlivý subsystém lidského života. Má naštěstí jistou setrvačnost; malé vychýlení kormidla tu ale může způsobit nedozírné škody i vážnou krizi. „Kultivace člověka je nejnáročnější lidskou činností“, věděl již I. Kant. Akutní je i Komenského varování: „Hubme nevědomost, aby nevědomost nezapomněla nás.“

Iluze, že Internet a informační technologie vyřeší vše za nás, je nejnebezpečnější. Soudobá exploze informací a dezinformací lidské učení neusnadňuje, ale podstatně ztěžuje. Podle A. Tofflera hrozí dokonce *pandemie funkční negramotnosti*. Projevuje se neschopností řešit složitější problémy. Oběti jsou již i mezi absolventy prestižních univerzit. Postižených výrazně přibývá i u nás. Velmi rozšířeným typem jsou *univerzální diletanti*, kteří vědí o všem něco, ale nic neznají pořádně. Jsou tak povrchní, že nevyřeší nic podstatného, dokáží jen „žvanit“. Pravým opakem jsou *profesionální idioti*. Ti jsou zase tak úzce specializovaní, že znají téměř vše, ale téměř o ničem. U nás nejrozšířenějším typem funkčních negramotů jsou zřejmě *univerzální konformisté*. Jsou tak flexibilní, bezzásadoví, zkorumpovaní a amorální, že „zdůvodní“ kdykoliv cokoliv, jen když vědí „za kolik“. Jsou to novodobí prodejní sofisté, oddaní poddaní i servilní lokajové. Za příslušný obolus bez skrupulí prodají půdu pod našima nohama, střechy nad našimi hlavami i sama sebe komukoliv, třeba úhlavním nepřítelům. Jsou postmorální, amorální, zcela neodpovědní. Ve slušné společnosti jsou absolutně k ničemu.

Upozorním proto nejprve na *nedostatečné polistopadové školské reformy*. Je smutné, že v době, v níž je co nejkvalitnější vzdělávání všech celosvětovou prioritou, lze právě v zemi Komenského názorně doložit, jak neodpovědné jsou reformy nedostatečně demokratické i odborné. Brzy po listopadu jsem byl pověřen vedením první československé odborné komise pro školskou reformu. Do konce května 1990 jsme předali oběma ministerstvům i k širší diskusi dvě expertízy. Prvá byla návrhem demokratické školské reformy. Druhá

směřovala k racionalizaci školské správy. Vytyčila náročný postulát: *Školská správa by měla být stálou optimalizací výchovně-vzdělávacích předpokladů, procesů a výsledků, permanentním zdokonalováním lidského učení, vzdělávání, výchovy i osvěty.* V prvé polovině 90. let jsem byl předsedou České pedagogické společnosti při ČSAV (AV ČR), spolu s mnohými jsme naše podněty vysvětlovali a prosazovali. Marně. Většina požadavků odpovídajících potřebám 21. století, nejlepším světovým i našim zkušenostem čeká na realizaci dosud. Jistou nadějí k nápravě přinesla až „Bílá kniha“ koncem 90. let.

Dokladů nedostatečné funkčnosti i odbornosti školské správy je bohužel více než dost. Například *místo zavedení dvanáctileté integrované, vnitřně funkčně diferencované školy, která převládá ve většině vyspělých zemí světa, jsme se v podstatě vrátili k překonanému školství duálnímu,* které kvalitnější vyšší vzdělávání otevírá jen úzké vrstvě. Nejdůležitější gymnázia byla pojata příliš elitářsky, deset let po listopadu je absolvovalo jen 15 % populace. Vinou tohoto zpátečnictví a strategického omylu propadla ČR na poslední místo zemí OECD v počtu maturantů s úplným středním všeobecným vzděláním. Zatímco jinde jich je až 80 % populace, u nás jich má být 1/3 populace až po roce 2010. Význam solidního všeobecného vzdělání je přitom existenční, jde o hlavní zdroj dobré občanské orientace.

Ke kvalitnějšímu vzdělávání nám stále chybí to nejdůležitější – náležitý výběr základních výchovně-vzdělávacích hodnot pro 21. století.

- Za sedmnáct roků nemáme například celostátně platné vymezení požadavků ani pro maturity.
- Nové *Rámcové vzdělávací programy* jsou tak *extrémně neoliberální*, že neobsahují ani náležitě obecné závazné pedagogické standardy vymezující to, co má každý absolvent minimálně teoreticky znát, prakticky umět a jaký má být. Každá škola si připravuje školní vzdělávací programy v podstatě po svém. V pravomoci ředitelů je dokonce slučování všeobecně vzdělávacích předmětů. Riziko rozpuštění dějepisu v pochybných aktualizacích je značné i mimořádně nebezpečné. Jde o krajní neodpovědnost ministerstva školství, která nemá obdobu v naší historii. *Od plánomanie se přešlo k anomii* (absenci nezbytných norem).
- Našli se bohužel i pseudoodborníci, kteří hlásali takové nesmysly, že výchova do školy nepatří. Do míst předurčených pro „dílny lidskosti“ tak pronikají vulgárnosti, šikany a násilnosti, drogy, krádeže, přepady i vraždy. Školství, které mělo demoralizaci i další deviace společnosti napravovat, tak často novodobým sociálním nemocem podléhá.
- Pedagogickou osvětu vystřídala převažující antiosvěta většiny odcizených médií. Dobrých příkladů je jako šafránu, „chrličie zločinnosti“ však fungují ve dne v noci. Není divu, že leckde již vzdělávají nedovzdělaní, vychovávají nevychovaní a o morálce káží zkažení. Je nejvyšší čas dodržovat rady našich nejmoudřejších: „Škola bez kázně, mlýn bez vody.“ (J. Á. Komenský) „Tolik svobody, kolik je možno, tolik řádu, kolik je nutno.“ (T. G. Masaryk)
- Zrušení polytechnické výchovy i zákonné možnosti řádného odborného výcviku ve vybraných podnicích posílilo odtrženost škol od praxe a knižní vzdělávání natolik, že

téměř 2/3 učňů nepozná reálný provoz své profese. To je stav horší než ve středověku, kdy tzv. „vandrování“ zajišťovalo tovaryšům dokonce zkušenosti mezinárodní.

- *Objevuje se nový paradox:* život je tvrdší, konkurence roste, přibývá i existenčních nejistot, ale náročnost na osvojení podstatného v mnohých školách zřejmě polevila. Rektor ČVUT, školy slavící právě 300 let existence, si například stěžuje na nízkou úroveň znalostí z fyziky a matematiky. Ještě závažnější je otrěsné zjištění celoevropského výzkumu konaného počátkem 21. století ve 29 zemích. *Extrémní absence základů národního povědomí byla zjištěna jen u mladých Čechů!* Existují již i tak neodpovědní vykladači akademické svobody, že obnovují cenzuru. Jedna soukromá vysoká škola v Praze zařadila například na index zakázaných knih i Benešovu *Demokracii dnes a zítra*.
- Většina ze 400 vysokoškolských studijních oborů si již vymezuje na jednotlivých fakultách víceméně po svém i státní závěrečné zkoušky.
- *Nejvážnějším deficitem je nedostatečná gradace tvůrčí profesionality všech pedagogických pracovníků.* Většina absolventů přípravného učitelského vzdělávání na vysokých školách nemá například ani takovou praktickou učitelskou způsobilost, jaké běžně dosahovali absolventi učitelských ústavů před více než šedesáti lety. Chybí soustavnější další vzdělávání učitelů. Nejhorší je absence obecného funkčního vzdělávání ředitelů škol a dalších vedoucích pedagogických pracovníků. Na mimořádně náročnou profesi ředitelů škol nejsou kandidáti soustavněji připravováni, jsou jen vybíráni. Většinou se starají hlavně o peníze, nejdůležitějším výchovně-vzdělávacím otázkám se věnuje pozornost nejmenší.
- *Jednostranná liberalizace a komercionalizace školství* je již tak pronikavá, že těžiště polistopadové školské správy *věnuje největší pozornost* tzv. „vstupům“ (např. přijímacímu řízení, poněvadž na počtu studentů závisí dotace) a *nejdůležitějším výchovně-vzdělávacím „výstupům“*, tj. kvalitě absolventů se věnuje pozornost nejmenší.
- Nedodržuje se ani osvědčená elementární zásada personalistiky: pro vedoucí funkce na vyšších úrovních správy vybírat jen osvědčené nejlepší z nejlepších z úrovní nižších. Až na čestné výjimky se soudobá školská správa bohužel na hony vzdálila od svého hlavního poslání optimalizace výchovně-vzdělávacích předpokladů, procesů a výsledků. *Tuhou předlistopadovou reglementací nahradila většinou neoliberální deregulace.* Vliv ministerstva školství na výkon nejdůležitějších, strategicky významných základních a středních škol je dnes pramalý, téměř nulový.

Existuje i nemalé plýtvání v situaci nezbytných úspor.

- Chaotické prodloužení 1. stupně ZŠ na pět roků, vyvolané předčasnou disfunkční selekcí do osmitřídního gymnázia, navíc způsobilo *prodloužení nejkratší cesty k maturitě v ČR z 12 na 13 roků.* Jde o zcela extenzivní zbytečné zvýšení nákladů, které ztěžuje například nápravu nemalých mzdových deficitů v našem školství. Rozdíl mezi průměrným příjmem našich, slovenských a polských učitelů základních a středních škol na straně jedné a jejich německých kolegů je čtyřnásobný.
- *Enormní privatizace.* Náklady na soukromé a církevní školy jen ze státního rozpočtu již přesahují 3 miliardy Kč ročně.
- *Nadměrná byrokratizace a koncentrace správy v centru.* Ministerstvo školství sice většinu agendy decentralizovalo, ale nedostatečně výkonný kolos centra zůstává. V Praze je soustředěn též téměř veškerý odborný servis pro školy, přípravu maturitních standardů má přitom na starosti firma privátní. Příliš tržní je i vydávání učebnic. Je jich tolik, že se v nich nevyznají ani učitelé. Státní pedagogické nakladatelství, vzniklé

již v osvětění, se bezhlavě zrušilo a náklady na tvorbu učebnic extrémně vzrůstají, jde totiž o nejvýhodnější „džob“ veškeré edice.

- *Přílišná autonomie školní inspekce* potřebné průběžné zpětné vazby spíše komplikuje, než usnadňuje. Postrádá-li naše školství závazné pedagogické standardy, minimální výchovně-vzdělávací cíle, ztrácí navíc školní inspekce i hlavní smysl své existence; zůstaly jen stížnosti a případné průzkumy.
- *Školné?* – Ano, pro každého, kdo neplní normy, kdo parazituje. Bezplatný přístup k základnímu, střednímu i úvodnímu vysokoškolskému vzdělání je v zájmu všech. *Nemalá část naší populace je odsouzena k nižšímu vzdělání pro jeho nákladnost již dnes.*

Pravomoci centrální a regionální školské správy nejsou funkčně vyvážené.

Přílišná decentralizace se leckde zvrhává v demontáž; dochází například k rušení unikátních středních odborných škol. Optimalizaci jejich sítě nelze řešit v malých krajích. Chybí i prozíravější hospodaření s fondem školství. Školní budovy, které se nedávno neodpovědně prodaly, leckde již chybí pro mateřské školy, pro více gymnázií i pro centra dalšího vzdělávání všech občanů.

Jestliže velká část našich škol pracuje dosud dobře i velmi dobře, je to hlavně zásluha našich lepších tradic a odpovědných odborníků.

BLÍŽKOVSKÝ, B. K polistopadové správě školství. *Pedagogická orientace* 2006, č. 4, s. 65–68. ISSN 1211-4669.

Autor: Univ. prof. PhDr. Bohumír Blížkovský, CSc., Milénova 12, 638 00 Brno